

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

חג השבועות ופרשת נשא, תש"ע
מספר 862

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

חג מתן תורה – לא בתורה...

מתן תורה ומעמד הר סיני קשורים ושלובים בחג השבועות. כשבוחנים קשרים אלו יש מקום לשאול:

- א. מה מקומו של מעמד הר סיני בתנ"ך?
- ב. היאך נקשר מתן תורה לחג השבועות?

מתן תורה בסיני הוא נושא מרכזי בתורה.¹ הר סיני נזכר כמקום התגלות, מקום כריתת הברית והשמעת עשרת הדברים (שמ' י"ט). לפיכך יש לתמוה על שממעטים להזכיר את המעמד בתנ"ך. עד לתקופת עזרא ונחמיה אין לו כלל אזכור. בנחמיה נאמר: "ועל הר-סיני ירדת ודבר עמכם משמים" (ט:יג). והנביא מלאכי, שהיה בן אותה תקופה (המאה ה-5 לפנה"ס) אמר: "זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחרב על-כל-ישראל חקים ומשפטים" (ג:כב).² השם סיני נזכר עוד בשירת דבורה: "אֶרְץ רַעְשָׁה גַם-שָׁמַיִם נִטְפוּ... הָרִים נָזְלוּ מִפְּנֵי ה' זֶה סִינִי" (שופ' ה:ד-ה), ובשירת תהילים בנוסח דומה (סח:ט). אזכורים אלו אמורים לרמוז על מעמד הר סיני (שמו"ר יתרו כט, ט) אולם טוויג אינו סובר כך.³ נראה לומר שהסיבה למיעוט האזכורים היא גם התשובה לשאלתנו השנייה לעיל בדבר הקשר של מתן תורה לחג השבועות.

שמות החג במקרא

שלושה משמות החג – חג הקציר, חג השבועות ויום הביכורים, מופיעים בארבעה מחומשי התורה:

בשמות – "וחג הקציר בפורי מעשיך אשר תזרע בשדה" (כג:טז); "וחג שבועת תעשה לך בפורי קציר חטים" (לד:כב).

בויקרא – "וספרתם לכם ממחרת השבת... שבע שבתות תמימת תהינה. עד ממחרת השבת השביעת תספרו חמשים יום" (כג:טו-טז). השם הוא "יום החמישים", ראו להלן).

בבמדבר – "ויקום הפורים בהקריבכם מנחה חדשה" (כח:כו).

בדברים – "ועשית חג שבועות לה' א-להיך" (טז:י).

מעניין שבחומש ויקרא מובאים כל פרטי החג בלי להזכיר אפילו אחד מן השמות שלעיל. אבל אולי מכאן נולד השם "חג החמישים". יוסף בן מתתיהו אכן מזכיר את חג השבועות, וכותב: "יום החמישים הנקרא בפי העברים עצרתא".⁴ יום החמישים מוזכר גם במדרש.⁵

שמות החג אצל חז"ל

לחג עוד שני שמות הנזכרים בדברי חז"ל: "עצרת" ו"מתן-תורה". השם "עצרת" נזכר בתורה אולם לא בקשר לחג השבועות פעם אחת הוא נזכר בספר ויקרא כיום שמיני עצרת לחג הסוכות (כג:לו), ופעם אחת בספר דברים

¹ ראו הוכחות גם בספרו של אריה טוויג, שהקדיש מחקר שלם לנושא: **מתן תורה בסיני**, ירושלים תשל"ז, עמ' 2, 12.

² השם חורב נזכר פעם אחת גם במל"א (ח:ט) ובפסוק המקביל בדבחי"ב (ה:י) וכן בתהילים (קו:יט) בעניין חטא העגל.

³ טוויג מבחין בין האזכורים על מעמד הר סיני לאזכורים הללו. ראו שם, עמ' 101-100.

⁴ **קדמוניות היהודים**, ירושלים-תל-אביב 1967, תרגום וההדיר: אברהם שליט, עמ' 99, 182-183. שליט מציין שם שהדגש הוא על יום החמישים ולא חג החמישים כפי שתרגם שור. עוד יש להוסיף שבתולדות מלחמת היהודים יש אזכורים הן ליום החמישים – פנטקוסט (השם הלטיני שיוסף בן מתתיהו מונה בספרו את חג החמישים), הן לחג השבועות. ראו בתרגום החדש של הספר על ידי לויז אולמן, הוצאת כרמל תש"ע, ושם במפתח, בערך 'שבועות'.

⁵ על הכתוב "ויקראתם בַּעֲצָם הַיּוֹם" (ויק' כג:כא) נאמר בפסיקתא זוטרותא: "זה יום החמישים, יום עמידת ישראל לפני הר סיני לקבל התורה".

כשביעי של פסח (טז:ח). ל"עצרת" שני מובנים: 1: כנס, התכנסות חגיגית; 2: עצירה והתחברות. הגמרא בפסחים (סח ע"ב) דנה בשאלה באלו מועדים יש לקיים שמחה, ונאמר שם: "אמר רבי אלעזר: הכל מודים בעצרת דבעינן נמי לכם (שישמח בו במאכל ומשתה, רש"י שם). מאי טעמא? יום שניתנה בו תורה הוא". כאן מכונה חג השבועות "עצרת", וכאן גם נזכר הקשר לשבועות כחג מתן תורה.⁶

שבועות כחג מתן-תורה

קשר זה לא קיים בתורה, ועל כך שואל בעל "עקדת-יצחק" (יצחק עראמה, המאה ה-15): והנה יש בכאן שאלה חזקה והיא: למה לא פרשה התורה כי היום הזה שהוא חג השבועות נזכר ונעשה אותו לזכר מתן התורה הא-לוהית וקבלתה, כמו שיחוייב ממה שהוחזק בידינו ממנהגינו ומנהג אבותינו בתיקוני תפילותינו ("את חג השבועות הזה – זמן מתן תורתנו") וקריאת פרשיותינו (שקורין בתורה בשמ' י"ט). בעל "עקדת יצחק" משיב בעצמו לשאלתו: אכן, קבלת התורה הייתה במעמד הר-סיני ובתאריך הנכון שהוא חג השבועות, אלא שאין לייחד לכך יום מיוחד: לפי שזכרון התורה וקבלתה אינו לזמן מיוחד כשאר ענייני המועדים, רק מצוותה בכל יום ובכל עת ובכל שעה, דכתיב: "לא-ימוש ספר התורה הזו מפיה וְהִגִּיתָ בּוֹ יוֹמָם וְלַיְלָה" (יהו' א:ח), ובכל יום ויום אנו מצווים שיהיו חדשים וחביבים בעינינו כיום שניתנו בו. אברבנאל מפליג מאוד ואומר שאכן אין קשר בין החג למתן-תורה, כיוון שהחג, כאמור (שמ' כ"ג), הוא חג הקציר:

והנה לא נתנה התורה טעם לחג הזה שיהיה זכר למתן תורה, לפי שלא הוקבע החג לזכרון מתן תורתנו, כי התורה הא-לוהית אשר היתה בידינו והנבואה אשר היא בידינו עדים לעצמם, ואין צורך לקדש יום לזכור אותה. אבל היה טעם חג השבועות להיותו התחלת קציר חטים... ואין ספק שביום חג השבועות ניתנה התורה, אבל לא נצטווה חג על זכירתה.⁷

אחד ההסברים לאי הזכרת החג כחג מתן תורה הוא חטא העגל שנעשה 40 יום לאחר מעמד הר סיני. חטא זה הוא שהביא לשבירת הלוחות בידי משה ולהרג של החוטאים. בספר דברים חוזר משה לתאר בביטויים חריפים את האירוע: "אל-תשפח את אֲשֶׁר-הִקְצַפְתָּ אֶת-ה' אֶל-לֵהֲיָךְ... וּבְחָרָב הִקְצַפְתָּם אֶת-ה'" (ט:ז-ח) ואת תגובת ה' יחס התנאים למעמד הר סיני

א"א אורבך מציין שמעשה העגל הוא שהביא את התנאים ליחס מיוחד למעמד הר סיני:⁸ סמוך לקבלת התורה בא מעשה העגל, היו תנאים שהדגישו את חומרתו של החטא, שבו נכשל כל העם עד כדי הטלת צל על מעמד הר סיני ונטילת משמעותו החיובית... מיעוט מעלת ישראל בשעת מעמד הר סיני מחליש גם את רושם הבגידה שבמעשה העגל ויש בו משום הרפיית המתח, שבאה לידי ביטוי בטרונאי. ברם גם חכמים, שלא פגמו במאומה את שלמות המעשה שבקבלת התורה, די היה להם בזכירת מעשה העגל כדי למתן אותה טרונאי. במעשה העגל הורידו בני ישראל את מעלתם שהגיעו אליה במעמד הר סיני.

יחס האמוראים למעמד

במדרש שיר השירים רבה (א, יב, ב) מובא על הכתוב "כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם" (שמ' יט:יא): ישנו להם ישראל כל אותו לילה לפי ששינה של עצרת עריבה, והלילה קצר. בא הקב"ה ומצאן ישנים התחיל מעמיד עליהם בקלאנין כלים משמיעי קולות הה"ד: "ויהיה ביום השלישי בהיות הבוקר ויהי קולות וברקים" והיה משה מעורר לישראל ומוציאן.

מאיר בר-אילן במאמרו על "תיקון ליל שבועות"⁹ דן במדרש זה וכותב: אמוראי ארץ ישראל היו מודעים לכך שקבלת התורה על ידי בני-ישראל נעשתה ברישול, שלא רק שהם ישנו בלילה, אלא שהקב"ה היה צריך לעוררם... ראשיתו של המדרש הנ"ל (א, יב, א) מתייחס לחטא העגל... "עד שהמלך במסבו ר' מאיר ור' יהודה (שני התנאים, מתלמידי ר' עקיבא)... נתנו ישראל ריח רע ואמרו לעגל אלה אלוהיך ישראל".

כאן יש לשאול האם יתכן שמנהג התיקון בליל שבועות בא לכפר גם על חטא העגל? - מקובל לומר שתיקון ליל שבועות ראשיתו אצל המקובלים במאה ה-16 בסלוניקי ובצפת, ומשם התפשט לרוב חברות הלומדים. התיקון בא על שבני ישראל ישנו באותו לילה, כפי שנזכר במדרש שלעיל. משה חלמיש במאמרו על תיקון ליל שבועות¹⁰ ומ' בר-אילן (במאמרו הנ"ל) מזכירים אמנם מנהגים דומים שנזכרים בזוהר מן המאה ה-13 ובעוד מקומות, אבל

⁶ נוסח דומה יש גם ביומא ד ע"ב, בשבת פו ע"ב (ובתענית כח ע"ב בשינוי). מעניין שהמונח "מתן תורה" נזכר פעמים רבות בגמרא, אבל לאו דווקא בהקשר של חג השבועות (ראו אוצר לשון התלמוד בערכו).

⁷ שני הפרשנים מובאים אצל נחמה ליכוביץ, עיונים לפר' אמור, וראו שם בהרחבה.

⁸ חז"ל אמונות ודעות, ירושלים תשל"ו, עמ' 475.

⁹ מחקרי חג ת, הוצאת מכללת ברל תשנ"ז, עמ' 28 ואילך.

¹⁰ מחקרי חג 5 תשנ"ד.

אלו היו מנהגים של יחידי סגולה וקבוצות חסידים. במאמרים אלו ובשאר מקורות לא נזכר קשר בין התיקון לחטא העגל, אף על פי כן יש מי שמעלה סברה זו.¹¹ לסיום, מעניינת ההקבלה וגם ההנגדה שבין התגלות ה' במעמד הר סיני להתגלות אצל אליהו לאחר מלחמתו בנביאי הבעל. במעמד הר סיני נאמר "וַיְהִי קֶלֶת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד... וְקַל שֶׁפָּר חָזַק מְאֹד... וַיִּחַרְד פֶּלֶא-הַהָר" (שמ' יט:טז-יח). בניגוד לקולות הברקים והשופר שהחרידו את ההר, נוקט המדרש לשון אחרת (שמו"ר יתרו, כט, ט): אמר ר' אבהו בשם רב יוחנן: כשנתן הקדוש ברוך הוא את התורה ציפור לא צווח, עוף לא פרח, שור לא געה, אופנים לא עפו, שרפים לא אמרו: קדוש, קדוש, הים לא נזדעזע, הבריות לא דברו, אלא העולם שותק ומחריש ויצא הקול: "אֲנֹכִי ה' אֶל-לִהְיֶיךָ".

ואילו בתיאור התגלות ה' לאליהו בחורב כתוב: "לֹא בָרַעַשׁ ה'... לֹא בָאֵשׁ ה' וְאֶחָד הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דְּקָה" (מל"א יט:יא-יב). כל זה לאור ההקבלה הידועה בין משה לאליהו.¹² לסיכום, לאור הדברים שהבאנו ייתכן לומר שחטא העגל שנעשה לאחר מעמד סיני הוא שהביא למיעוט האזכורים של המעמד כולו בנ"ך, ואולי הוא שגרם שחג השבועות לא נזכר בהקשר של מתן תורה.

בנימין סלנט
קיבוץ סעד

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

¹¹ מור אלטשולר במאמרה על "תיקון ליל שבועות במסורת הקבלה" כותבת: "זו הזדמנות לתקן את התורה שניתנה בחג השבועות, ונופצה לרסיסים בעקבות חטא העגל" (המאמר התפרסם ב"הארץ" ה' בסיוון תשס"ז 22/5/07).

¹² ראו בהרחבה בספרו של אוריאל סימון, **קריאה ספרותית במקרא: סיפורי נביאים**, ירושלים – רמת-גן תשנ"ז, בפרק "מלחמת אליהו", בייחוד עמ' 261-263.